

До способів виділення можна віднести: 1) *шрифтові* (курсив, напівжирний тощо); 2) *набірні* (розрядка); 3) *графічні* (підкреслення, взяття в рамку тощо); 4) *використання іншого кольору*; 5) *комбінування* вказаних способів.

Висновки. Апарат організації засвоєння навчального матеріалу не є усталеною структурою. Він постійно доповнюється та збагачується новими елементами. Істотним є й те, що зв'язки між елементами структури апарату організації засвоєння стають дедалі різнобічнішими та гнучкішими. Поглиблюються також його зв'язки з іншими компонентами структури навчальної книги, яким він надає дієвості та інструментальності.

Література

1. Бейлинсон В.Г. Арсенал образования : учеб. книга: проектирование и конструирование / В.Г. Бейлинсон. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Мнемозина, 2005. – 397 с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 190 с.
3. Буга П.Г. Вузовский учебник: Создание, выпуск, распространение / П.Г. Буга. – М. : Книга, 1987. – 158 с.
4. Буга П.Г. Методические рекомендации по разработке учебников и учебных пособий / П.Г. Буга. – М. : Книга, 1985. – 138 с.
5. Буга П.Г. Создание учебных книг для вузов : справ. пособ. / П.Г. Буга. – 2-е изд., перераб. и допол. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 224 с.
6. Вимоги МОН до посібників та підручників МОН України : наказ МОН України № 588 від 27.06.2008 р.
7. Гречихин А.А. Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация : учеб.-метод. пособ. в помощь авт. и ред. / А.А. Гречихин, Ю.Г. Дреус. – М. : Логос : Моск. гос. ун-т печати, 2000. – 255 с.
8. Зуев Д.Д. Учебная книга – источник становления личности школьника : [подгот. учеб. лит. в изд-ве “Просвещение”] / Д.Д. Зуев // Педагогика. – 1995. – № 1. – С. 3–10.
9. Лернер И.Я. Современная дидактика: теория – практике / И.Я. Лернер, А.В. Полякова, И.П. Товпицец и др. ; под ред. И.Я. Лернера, И.К. Журавлева ; Рос. акад. образования. Ин-т теорет. педагогики и междунар. исслед. в образовании. – М., 1994. – 288 с.
10. Методичні рекомендації щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів : Додаток 1 до наказу МОН України № 588 від 27.06.2008 р.
11. Ошуева Н.А. Учебник в педагогической системе заочного технического вуза / Н.А. Ошуева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1987. – 132 с.
12. Серета Л.П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посіб. / Л.П. Серета, В.С. Павленко ; за ред. В.С. Павленка. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.
13. Тупальский Н.И. Основные проблемы вузовского учебника / Н.И. Тупальский. – Минск : Вышэйшая шк., 1976. – 183 с.
14. Черниш Н.І. Створення сучасного українського підручника: комунікативний і виховний аспекти / Н.І. Черниш // Генеза-експерт. – 1996. – № 2. – С. 24–27.

ЗІБОРОВ В.І.

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Спрямованість українського суспільства на поглиблення і відтворення демократичних цінностей і національних традицій вимагає виховання соціально адаптованих і правосвідомих учасників суспільного життя, які мають високий рівень правової культури, тобто додержуються та підтримують чинні правові норми, правила й закони та беруть участь у їхньому постійному вдосконаленні і розвитку. Безумовно, це стосується, насамперед, української молоді. Тому проблему формування компонентів правової культури необхідно вирішувати на всіх етапах освітнього процесу [2]. Це

цілком узгоджується з положеннями Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”) про основні напрями вдосконалення системи освіти в Україні, які передбачають становлення не тільки професійної компетентності майбутнього фахівця, а й загальної ерудиції та інтелекту, формування творчого мислення, загальної культури і її проявів.

Відомі дослідники загальної культури та психолого-педагогічних підходів до її формування А. Арнольдов, В. Горський, П. Гуревич, І. Зязюн, М. Каган, В. Козловський, С. Кримський, А. Маркова, В. Розін доводять, що культура не існує поза людиною, поза її менталітетом. В. Лутай, Б. Гершунський, С. Черепанова наголошують на необхідності інтеграції освіти з культурою, правом, економікою, політикою. Освіта і професійна соціалізація молоді, на думку С. Сливки, найбільш повно повинні інтегруватись у європейське та національне духовне право. Ця інтеграція визначає певний рівень правової культури громадян [4].

Мета статті – виділити компоненти правової структури майбутніх фахівців. Аналіз науково-педагогічної і юридичної літератури дає змогу виокремити у правовій культурі особистості інтелектуальну, емоційно-психологічну й діяльнісну складові. Формування інтелектуальної складової правової культури здійснюється в загальноосвітній школі, у вищих навчальних закладах на основі засвоєння знань про систему чинного права, а також правильного усвідомлення змісту правових приписів, необхідних для свідомої взаємодії із соціальним середовищем і виконання типових соціальних ролей громадянина; оволодіння вміннями отримувати та критично сприймати правову й соціальну інформацію, аналізувати, систематизувати одержані дані; засвоєння способів пізнавальної, комунікативної, практичної діяльності, які необхідні для повноцінної участі в житті громадянського суспільства і правової держави. А в спеціалізованих закладах юридичної освіти повинна формуватися інтелектуальна база для подальшого вивчення правових дисциплін у закладах системи середньої і вищої професійної освіти або самоосвіти.

Закономірності інтелектуального розвитку досліджувалися в працях відомих психологів і педагогів Б. Ананьєва, В. Васильєва, Н. Елнави, З. Калмикової, Л. Узнадзе. У молодому віці людина повинна набути достатній інтелектуальний потенціал для успішного розв’язання поставлених суспільством завдань. У зв’язку з цим різко зростають вимоги до рівня інтелектуальної складової правової культури учнів, студентів, молодих фахівців, що давав би їм змогу не тільки самостійно ставити нові проблеми, а й знаходити нові рішення в умовах реформування, становлення правових, соціальних, культурних принципів розвитку українського суспільства, здійснювати професійні кроки, які не впливають безпосередньо з уже існуючих суспільних положень і закономірностей, а “створювати” нові суспільно-правові закономірності. Йдеться про таку ознаку інтелектуального компонента правової культури, як творчість.

Формування емоційно-психологічної складової правової культури здійснюється на засадах розвитку правової самосвідомості, глибокої внутрі-

шньої поваги до закону і права, правової поведінки і негативного ставлення до будь-яких порушень правових норм, перетворення здобутої інформації і правових знань у правові переконання, звички до правової поведінки [3].

Закономірності розвитку емоційно-психологічної сфери особистості досліджували П. Анохін, В. Вілюнас, О. Запорожець, К. Ізард, О. Кульчицька, О. Лук, Я. Рейковський, Г. Шингаров, М. Яновська. Вплив емоційно-психологічної складової на розвиток загальної культури і її проявів вивчали І. Карпенко, М. Киященко, Н. Крилова, О. Рудницька. Аналіз наукових праць дав нам змогу визначити специфічні особливості емоційно-психологічної складової правової культури. Це – високий рівень адаптивності та гнучкості емоцій і почуттів на всіх рівнях суспільно-правової діяльності, переважання оптимістичних настроїв у сприйнятті правових норм, схильність до емпатійної взаємодії з правовими інститутами, естетичне сприйняття навколишнього світу. У працях Ю. Борева, Л. Левчук, В. Мовчан, В. Самохіна доведено важливість оволодіння молодого людиною нормами естетичної культури, яка є універсальною в соціоправовому феномені. Мається на увазі використання естетичної рівноваги, законів краси, необхідних для пізнання будь-якого явища, в тому числі і правового. Естетична складова правової культури дає можливість відчувати та встановлювати юридичну гармонію в правових явищах, вона відображається у манерах спілкуватись, у дотриманні вимог загального і професійного етикету, в естетизації службового середовища, у мовній культурі тощо [1].

Ми цілком погоджуємося з думкою С. Сливки про те, що мистецтво активно впливає на формування емоційної складової правової культури. Тонка духовна сутність мистецтва сприяє тому, що воно глибоко пізнається у правовому явищі, вносить у правосвідомість не виражені словом відтінки почуття, а це, у свою чергу, підвищує ефективність розв'язання складних суспільно-правових проблем. Естетичне пізнання правового явища має незавершену форму: передчуття, інтуїція, здогади, асоціації тощо. Їх вплив виявляється, насамперед, у сфері підсвідомості, яка активізує свідомість, у тому числі правосвідомість (наприклад, музика як вид мистецтва може давати імпульс до інтерпретаційної свободи вибору рішень). Естетична цінність правосвідомості забезпечує варіантність соціально-правової поведінки молодого людини, не допускає спрощених дій, схематичної чи поверхової “правосвідомості”. У ході діалогу з мистецтвом у підсвідомості особистості програмується зворотний потік почуттів і думок, який позитивно впливає на її поведінкову сферу. Людина свідоміше оцінює правову ситуацію, у якій діє. Відбувається переосмислення набутих раніше правових настанов [4].

Важливу роль у розвитку правової культури молоді відіграє діяльність (поведінкова) складова, тобто формування досвіду застосування набутих правових знань і вмінь у сфері суспільних відносин; громадської і соціальної діяльності, міжособистісних відносин, у тому числі відносин між людьми різних національностей і віросповідань, у сімейно-побутовій сфері; співвіднесення власних дій і дій інших осіб з нормами правової поведінки, які встановлені законом; сприяння правовими методами і засобами

захисту правопорядку в суспільстві, готовність діяти, керуючись правовими знаннями і переконаннями, тобто діяти відповідно до норм права: використовувати свої права, виконувати обов'язки, поважати заборони, а також відстоювати свої права в разі їх порушень.

Аналіз чинного в Україні змісту навчання і виховання з позицій формування інтелектуальної, емоційно-психологічної і діяльнісної складових правової культури на всіх рівнях освітнього процесу свідчить про недостатню розробку цілеспрямованої системної діяльності з формування правової культури та її окремих компонентів в учнів загальноосвітніх шкіл і студентів ВНЗ. Наприклад, у державних навчальних планах загальноосвітньої школи на всіх її рівнях відсутня навчальна дисципліна “Правознавство”. В курсі “Основи держави і права” та в інтегрованому курсі “Безпека життєдіяльності” вивчаються (до того ж на досить поверховому рівні) тільки окремі аспекти права та правової відповідальності (Конституція України, положення окремих галузей законодавства України).

На думку спеціалістів, наявний сьогодні в Україні підхід до викладання права, при якому ця дисципліна нібито “розчинена” у змісті інших предметів соціально-гуманітарного циклу, є глибоко помилковим, а в умовах розбудови правової держави – неприпустимим. Обмежена кількість навчального часу на засвоєння правових положень у межах курсу “Основи держави і права”, а також спеціальних методичних розробок саме для цього курсу, відсутність технологій і сучасних засобів навчання не дає змоги ставити й вирішувати завдання формування інтелектуальної, а тим більше, емоційно-психологічної складової правової культури учнів.

Також надто проблемним для української загальноосвітньої і вищої школи є вирішення завдання формування діяльнісного компонента правової культури молоді, що безпосередньо пов'язано зі створенням спеціального правового середовища в навчальному закладі і позашкільному просторі, яке надавало б можливості молодій людині набувати практичних навичок у соціально-правовій діяльності, керуючись правовими знаннями і переконаннями. Зміст поняття “правове середовище школи” повинен відповідати поняттям “правова держава” і “правове суспільство” – як ідеальний стан, якого прагне український соціум.

У цьому контексті, на наш погляд, створення правового середовища в навчальному закладі повинно передбачати: вдосконалення навчально-виховної нормативно-правової бази з метою забезпечення реалізації прав та обов'язків учнів і інших учасників навчально-виховного процесу; залучення всіх учасників освітнього процесу до створення, удосконалення й дотримання правових норм; створення можливостей для реальної участі членів навчального колектива в підготовці, прийнятті та реалізації управлінських рішень з питань, що відповідають їхнім інтересам. Участь в управлінні школою, самоорганізація, самовизначення дає можливість природного входження в систему правових відносин у школі й суспільстві. Водночас неприпустимими є тиск, примушення та нав'язування недемократичних форм управління й самоуправління. Спроби організувати шкіль-

не самоуправління “зверху”, без урахування “меж найближчого розвитку учнівської демократії”, часто наштовхуються на відсутність готовності і зацікавленості учнів, на їхнє небажання використовувати свої права і брати на себе відповідальність за наслідки того, що відбувається в школі і суспільстві [5]. Також є необхідним створення системи інформування молоді з актуальних питань шкільного життя, насамперед, з тих, які безпосередньо зачіпають їхні інтереси, що є необхідною умовою залучення їх до прийняття відповідних управлінських рішень, реалізації їхніх прав і обов’язків.

Формуванню правової культури сприятиме розробка й реалізація учнями інноваційних соціальних проектів, набуття ними позитивного досвіду колективного вирішення реальних соціально-правових проблем у школі і найближчому оточенні. Йдеться і про забезпечення реальної безпеки учасників освітнього процесу. Проведені нами опитування у школах м. Донецьк і Донецької області (в межах дослідження проблеми толерантності і запобігання насильству в школі і суспільстві) показали, що учні не відчують себе у повній безпеці у своїх школах.

Висновки. Вивчення й аналіз науково-педагогічних досліджень і міжнародного досвіду правового виховання свідчать про необхідність включення курсу “Правознавство” до переліку предметів обов’язкового вивчення в загальноосвітніх школах, як на базовому, так і на профільному рівнях, розробки відповідного змісту навчання і виховання, сучасних форм, методів і засобів навчання (в тому числі і дистанційного), а також створення відповідного правового середовища у школі, яке б дало змогу цілеспрямовано формувати інтелектуальну, емоційно-психологічну і діяльнісну складові правової культури української молоді.

Література

15. Азархин А.В. Мировоззрение и эстетическое развитие личности / А.В. Азархин ; [отв. ред. В.П. Михалев] ; АН УССР, Ин-т философии. – К. : Наукова думка, 1990. – 192 с.
16. Бех І.Д. Законопростір сучасного виховного процесу / І.Д. Бех // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 10–13.
17. Іова В.Ю. Формування правової культури особистості на засадах духовності / В.Ю. Іова // Шкільна бібліотека. – 2005. – № 9.
18. Сливка С.С. Сучасна особа юриста : монографія / С.С. Сливка. – Л. : Світ, 2006. – 334 с.
19. Степанов Е. Воспитание в начале XXI века: тенденции развития / Е. Степанов // Воспитание школьников. – 2002. – № 2. – С. 8–14.

КАБАНСЬКА О.С.

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Інтенсивний розвиток суспільства зумовлює постійні зміни в усіх сферах життєдіяльності людини. У таких умовах особливої суспільної значущості набуває здатність учителів правильно визначати найбільш імовірний перебіг подальшого розвитку основних педагогічних процесів і явищ, а також самих суб’єктів навчально-виховної взаємодії. А це значить, що педагогічне прогнозування перетворилося у важливу професійну функцію